

VANNAK-E FIATALOK?

VALLÁSSZOCIOLÓGIAI LEHETŐSÉGEK A FIATALSÁG MEGHATÁROZÁSÁHOZ

AKÉRDÉSFELTEVÉS – BEISMERHETJÜK – súlyosan provokatív.¹ Kicsit tudományosabban úgy hangzana, hogy „mennyire döntő faktor a fiatalság a társadalmi térben elfoglalt hely kijelölésében, az értékvilág meghatározásában”. Azaz két versengő hipotézis nézhet szembe egymással.

1) A fiatal felnőttekre jellemző mutatók úgy különböznek a társadalom „átlagos” mutatóitól, hogy a közvetlenül előttük járó nem fiatal nemzedék mutatói lényegesen közelebb vannak a társadalmi átlagra jellemző mutatókhoz, mint a fiatalok mutatóihoz. Ez esetben fiatalok *vannak*. Pontosabban: amilyen vonatkozásokban igaz ez, abban a vonatkozásban vannak fiatalok.

2) A fiatal felnőttekre jellemző mutatók úgy különböznek a társadalom „átlagos” mutatóitól, hogy a közvetlenül előttük járó nem fiatal nemzedék mutatói lényegesen közelebb vannak a fiatalok mutatóihoz, mint a társadalmi átlagra jellemző mutatókhoz. A fiatal felnőttek ez esetben egy nagyobb – tehát nem fiatalokat is magában foglaló – társadalomrész egyik elemét jelentik. Ez esetben fiatalok *nincsenek*. Pontosabban: amilyen vonatkozásokban igaz ez, abban a vonatkozásban nincsenek fiatalok.

* * *

Fiatalok, tehát a szó hétköznapi értelmében olyan emberek, akiknek viszonylag „kevés” életévük van, nyilvánvalóan minden időpontban, minden társadalomban fellelhetők. A fiatalokról, a fiatalok sajátosságairól minden modern² társadalomban zajlik diskurzus. Innen erednek a fiatalsággal kapcsolatos közhelyek: „a boldogult ifjúkoromban”, a „fiatalság bolondság”, „fiatal farkasok” – vagy éppen az ezeknek megfelelő szofisztikáltabb megfogalmazások: „A fiatalok mindig érzékelik, hogy még nem övék a világ, még nincsenek hatalmon stb.” „A fiatalok még megtehetik, amit a társadalmi-gazdasági hierarchiába beilleszkedett felnőttek már nem.” stb.

A fiatalság történelmi fogalma persze változik, ahogy határai is: az ifjúsági életszakasz kitolódik – minden nemzedékben nagyjából addig, amíg a társadalmon belül nem az évek számának hasonlósága, hanem a saját, megszerzett foglalkozá-

1 A tanulmány a Wesley Vallás és Egyházzociológiai Kutatóközpont munkája keretében született. A szerző köszönettel tartozik az OTKA-nak, illetve a Microsoft Unlimited Potential-nak.

2 A modernitás ebben az esetben nem egyszerűen a hozzánk közelebb eső történelmi-szakaszt jelenti, hanem az erősebben individualizálódott társadalmakat. Azaz az antikvitás társadalmainak egyes korszakait is.

si/jövedelmi státusz hasonlósága alapján formálódnak meg a tényleges csoportok. A „fiatalokat” a „nem fiataloktól” a mindennapi érzékelés szerint *mindig* elválasztó tényezők azonban a *konkrét* személyek vonatkozásában ideiglenes, az egyéni életút során *elmúló* tulajdonságok.

Vannak azután *nemzedékek* (a szó Mannheim-i értelmében): születési csoportok,³ melyek valamennyire hasonló gondolkodásúak maradnak akkor is, ha (mint bármely együtt induló nemzedék tagjait) középkorú vagy idősebb korukban szétszórja őket a történelem – nemzedékek, melyeknek a későbbi mentalitását meghatározza, hogy valamilyen alapvető történelmi (kulturális, gazdasági, politikai, katonai, ökológiai) eseménysor tanúi vagy résztvevői voltak. Nyilvánvaló, hogy a nemzedékek egy részére egyértelműen jellemző, hogy az őket konstituáló közös élmények *éppen fiatalkorukban* következnek be (*Mannheim 1969*).

A fenti provokatív kérdést tehát a fentiek értelmében tovább differenciálhatjuk:

a) mennyiben igaz egyik vagy másik hipotézis, hogyha a fiatalságot, mint „elmúló” jelenséget vizsgáljuk és

b) mennyiben igaz egyik vagy másik hipotézis, ha a történelmi szocializációs időpontok szerint formálunk „ifjúságokat” – azaz a nemzedékek legfőbb tulajdonságának tekintjük azt, hogy mikor voltak fiatalok.

Miért épp a vallás?

A fiatalok helyzete – a munka világában illetve a családi szervezetben – nyilvánvalóan *másmilyen*, mint a társadalom *nem fiatal* tagjaié. Utóbbiak tömegükben rendelkeznek valamilyen önálló jövedelemmel és háztartással, illetve maguk kialakította családi kötelékben élnek, melyet közös gyerekek vagy egzisztenciális kényszerek sokkal inkább összetartanak, mint a fiatalokat az ő kapcsolataik stb. Kérdés azonban, hogy ha valamilyen olyan vonatkozásban vizsgáljuk meg a fiatalokat, amelyben a fiataloknak a felnőtt társadalomtól való különbözősége *nem* ilyen strukturális adottságokon alapszik, hanem *értékválasztásokon*, mennyire tudjuk a fiatalokat erősen elkülöníteni. Azaz első kérdésünk úgy szólhat, hogy olyan kérdésekben, ahol a fiatal felnőttek éppúgy döntéseket hozhatnak,⁴ mint az idősebbek, különböznek-e a fiatalok a nem fiataloktól. A döntéseken alapuló kérdések *egyikeként* használjuk a vallásossággal kapcsolatos önbesorolásokat, illetve a tényleges vallásos magatartást. (Hasonló kérdés lehetne a pártszimpátia, az azonos anyagi erőfeszítést igénylő kulturális fogyasztási döntések közötti választás, vagy az elő-

3 Tanulmányom eredeti változatának „alaphipotézise” az *átmenetileg létező* korcsoport és a *tartósan létező* születési csoport kettőssége volt. Utóbbit – bevallom – csak Csákó Mihály kommentárjai és egy Bíró Zsuzsanna Hannával folytatott hosszabb beszélgetés hatására azonosítottam be a Mannheim-i nemzedék-fogalommal. Köszönet nekik (s a szövegemhez szintén hozzászóló Karády Viktornak és Polónyi Istvánnak is). A manheimi „nemzedékfogalomhoz” persze ma már egy egész értelmezési diskurzus tartozik: lásd az alábbi elektronikus kötetet: [http://www.gesellschaftswissenschaften.uni-frankfurt.de/uploads/ima-
ges/413/Vilgossig_Mannheim_Kroly_I.pdf](http://www.gesellschaftswissenschaften.uni-frankfurt.de/uploads/images/413/Vilgossig_Mannheim_Kroly_I.pdf)

4 Már mint liberális antropológiai értelemben. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy *ugyanannyira* determinált döntéseket hozhatnak.

ítéletes gondolkodás mértéke. A magyar párt spektrum átalakulása 1989 és 2010 között azonban olyan gyors, hogy ennek segítségével igen nehéz lenne megmondani, hogy a 20 évesek 1990-ben tapasztalt politikai megoszlásának mennyire és hogyan „kellene” azonosnak maradnia 24, 28, 32, 36 éves korukra, hogy „generációnak” nyilváníthassuk őket – olyan embereknek, akiket a rendszerváltás élménye, s az akkori szocializációs mozzanatok egy életre meghatároztak. A „politikai piac” szereplőinek, a pártoknak a változékonyságával szemben a „vallási piacon” a világnézeti alternatívákat hordozó egyházak legalább nominálisan állandók.⁵⁾

Amikor eldöntjük, hogy a „fiatalok” létének vagy nem létének tesztelésére használjuk a vallásos viselkedést, egy fontos kitérőt kell tennünk: a fiatalok vallásossága ugyanis *magának* a vallásszociológiának is kiemelt témája. Abban a nagy vitában ami a „szekularizációs hipotézis” igazolhatóságáról vagy igazolhatatlanságáról szól (*Horváth 1996, Tomka 1989*) igen fontos érv lehet, hogy e szempontból a fiatalok hogyan viselkednek. Az elmúlt évtizedek *bármely* akkori fiatal korcsoportját vonnánk vizsgálat alá, az európai és észak-amerikai országok fiataljaira *mindig igaz lenne*, hogy kevésbé élnek falun, mint az idősebbek, hogy kevésbé iskolázatlanok, mint az idősebbek – ergo a szekularizációs hipotézis szerint kevésbé kellene vallásosnak lenniük. Ráadásul a tradicionális értékvilággal szemben alternatív értékvilágot hordozó televíziót is nagyobb arányban nézik a fiatalok. Az 1. ábrán látható adatok elég jelentős ingadozást mutatnak ugyan, de a trend egyértelmű: mindhárom nagy modell-országban – Nyugat-Németországban,⁶ Nagy Britanniában és Franciaországban – a fiatalok lényegesen alacsonyabb arányban tartoznak a heti templomjárók csoportjába, mint a középkorúak (akiknek a körében egyébként leginkább tapasztalhatunk ingadozást), az 55 felettiak pedig mindenütt egyértelműen gyakoribb templomjárók.⁷

Másfelől fontos körülmény, hogy a fiatalokat – mindenütt Európában – a fakultatív hitoktatás a közelmúltban sokkal többször hozta kapcsolatba az egyházzal, vagy a vallásos gondolkozással, mint az idősebbeket az ő közelmúltbeli élményeik. A fiatalokra jobban és másképpen hat az új vallási mozgalmak sajátos dinamizmusa is.⁸

Kelet-Európában speciális vallásszociológiai körülmények vannak. Az 1949-ig kötelező hitoktatást nem egyszerűen a fakultatív hitoktatás váltotta fel, hanem elmentéses irányú állami ideológiai nevelés, s a hitoktatásra történő beiratkozás kisebb-nagyobb mértékű akadályozása. Magyarországon azzal is foglalkozni kell, hogy a pártállam kemény korszakában gyermekkorukban hittanra járók, heti temp-

5 Látni fogjuk, hogy az „új szereplők” (néhányik kisegyház), a fiataloknak csak töredékét mozgatják.

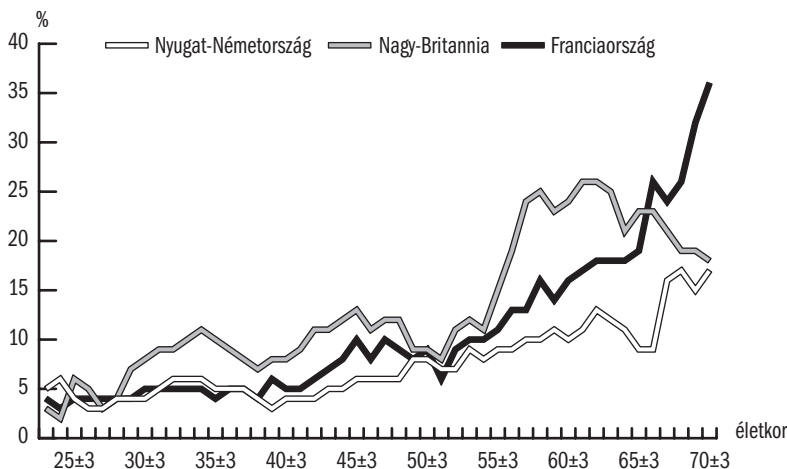
6 Azokra a német tartományokra szűkített adatok szerint, amelyek 1990 előtt az NSZK-hoz tartoztak, hiszen ezt a közeget lehet jól összevetni a másik két nyugat-európai ország társadalmával.

7 Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés – *TDATA-F50: ISSP 1998. Vallás II. nemzetközi adatok*. A szöveget nem terheltek meg a táblázatanyaggal. A „nagypetertibor.uni.hu” oldal esetleges megszűnése esetén a nagypetertibor.uni.hu, *kifejezésre* a google-ban rákeresve az olvasó a világháló egy másik pontján bizonyosan megtalálja a táblázatokat. <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10013.xls>, <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10014.xls>

8 Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés – *TDATA-D06: ISSP 1991. Vallás I. nemzetközi adatok*

lomjárók nem egyszerűen családjuk *vallási* normáinak tesznek eleget, hanem a család – beíratásuk mozzanatával – kifejezi szembenállását a rendszerrel,⁹ az állami iskolák hivatalos eszmeiségével, még akkor is, ha a család (mármint főleg az apa) vallási normáiból ez nem is következne.

1 ábra: A heti templomjárók aránya az egyes 7 éves korcsoportokban három országban, 1998

A keményebb pártállam idején ezért volt *magasabb* a *nem vallásos* emberek gyerekeinek hitoktatásra járása! (1975 körül a *templomba* sosem járó apák gyerekeinek 14 százaléka járt fakultatív iskolai hittanra – 1965 körül ez még 26 százalék volt, 1955 körül pedig 58 százalék!¹⁰) A „szocialista fogyasztói társadalom” előretörése (mint minden fogyasztói társadalomé) pedig erősen lecsökkentette a kifejezetten egyházas emberek arányát a szülők között.¹¹ A hittanlátogatás arányának csökkenése annak ellenére konstatálható, hogy a hetvenes évektől az iskolai hittan mellett templomi hittanra is lehetőség nyílik. Akármilyen megfontolásból is járt valaki iskolai hittanra, tekintettel arra, hogy az Magyarországon – és Kelet-Európában – *felekezeti keretek között szerveződött*, pusztán e tény máig kihathat pl. a felekezethez tartozással kapcsolatos felnőttkori nyilatkozatra. Ha elfogadjuk azt az általánosan megfigyelt jelenséget, hogy a gyerekkori szocializációs hatások a fiatal felnőttekre jobban hatnak, mint az idősebbekre, akiket már más, a gyerekkorival ellentétes szocializációs hatások is értek, akkor ez a hittanra járásra, mint szocializációs hatásra is igaz. Így a gyermekkori hittan-járást vagy nem járást a *fiatal felnőttek* jelenlegi vallásosságát erősebben befolyásolja, mint az *idősebbek* jelenlegi vallásosságát.

⁹ Ennek empirikus megragadhatóságáról lásd: Nagy 2006.

¹⁰ TDATA-c80 Tárki Mobilitás 1992, kutatásvezető Róbert Péter.

¹¹ A heti templomjáró apák aránya a Horthy korszak második felében 40 százalék körüli volt, majd folyamatosan csökkenni kezdett: 1960 körül már csak 21 százalék, 1970 körül már csak 12 százalék volt. A templomba sosem járók aránya 1927 és 1949 közötti megfigyelési időpontban stagnált 17 százalék körül, majd emelkedni kezdett, hogy 1960-ra 33 százalékra, 1970-re 44 százalékra emelkedjen. <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10021.xls>

Az 1990 után gyermekkorukat élők viselkedésének vallásszociológiai megítélésakor újabb speciális körülmények jelentkeznek. Ilyen körülmény lehet, hogy beindultak az egyházi általános és középiskolák. E folyamat ellentmondásosan érinthette a tanulókat, hiszen az egyházi iskolát tudatosan választók számára elvileg lehetőséget biztosíthatott a spontán vagy maga módján értelmezett vallásosságból az intézményes és egyházas vallásosság felé történő elmozdulásra, de arra is – számos interjú tanúbizonysága szerint¹² –, hogy az egykor egyházasnak megélt vallásosság a konkrét egyházi iskola megismerésének hatására az egyháztól távolodó individualisabb vallásosság felé mozduljon. Másfelől az ingatlanrendezési csaták eredményeképpen „átvett” illetve „elköltöztetett” iskolák diákjaiban a közömbösséget akár aktív ateizmussá formálhatták a konfliktusos tapasztalatok (*Harcsa & Tomka 1994; Keller 2010; Kovács & Pikó 2009; Laki 2008; Martos et al. 2009; Moksony & Hegedüs 2006; Pusztai 2009; Rosta 2004; Szántó 1998; Tomka 2006, 2009*).

Hasonlóképpen 1990 utáni specialitás, hogy a fiatalok politikai szocializációjában a nyugat-európainál nagyobb tér nyílik az egyházaknak, s a vallásos neveltetésnek (*Murányi 2004*). A vallásosság, a vallásos viselkedés, az egyházkonform magatartás a magyarországi politikai jobboldalhoz tartozó emberek számára erős „marker” – így a felekezetiiségre, az egyháziasságra vonatkozó állítások összefüggésben állhatnak a politikai színpék eltolódásával, illetve a baloldali, liberális illetve jobboldali politikai táborok generációs összetételével (*Örkény & Szabó 2002; Marián & Szabó 1998*). Éppen ezért a magyarországi fiatalok egyháziassága és vallásossága a hazai vallásszociológiai kutatásnak vélhetőleg még fontosabb tárgya marad, mint a nemzetközi kutatásoknak.

Térjünk át azonban saját kérdésünkre, hogy a vallásszociológiai mutatók alapján mennyiben dönthetjük el, hogy „vannak -e fiatalok”?

A kérdés megválaszolásához elsőként egy olyan adatbázist használunk fel, melyet számos egyenként 1500 fős TÁRKI-omnibusz adatbázis¹³ alapján építettünk fel. (A közel 50000 fős, a felnőtt népességre reprezentatív adatbázisban több fiatal szerepel, mint bármely ifjúsági vizsgálat adatbázisában.¹⁴) Az adatfelvétel mérete

12 A lelkiismereti és vallásszabadság a magyar oktatásügyben az ezredfordulón c. OTKA kutatás anyaga.

13 1997 januári az első és 2000 novemberi az utolsó. TDATA-D27; TDATA-D29; TDATA-D30; TDATA-D31; TDATA-D77; TDATA-D58; TDATA-D63; TDATA-D72; TDATA-D73; TDATA-D74; TDATA-D85; TDATA-D89; TDATA-E09; TDATA-D93; TDATA-D94; TDATA-D95; TDATA-D96; TDATA-D97; TDATA-E07; TDATA-D48; TDATA-E08; TDATA-E14; TDATA-E35; TDATA-E36; TDATA-E16; TDATA-E18; TDATA-E21; TDATA-E23; TDATA-E24; TDATA-E26; TDATA-E29; TDATA-E32.

14 Ennél nagyobb (fiatlokat érintő) adatbázist egyet ismerek: a Csákó Mihály vezette 1998-as kutatást, mely az éppen érettségizők teljes körére kiterjedt, s eképpen 63 ezres esetszámú volt. Sajnos ez a vizsgálat nem tartalmaz vallásszociológiailag használható adatokat, s természetesen nem teszi lehetővé sem az érettségiző fiatalok és a nem érettségiző fiatalok összehasonlítását, sem a fiatalok és idősebbek összehasonlítását. A 2001-es népszámlálás felekezethez tartozásra vonatkozó kérdésének használatát nehezíti, hogy épp a fiatalok körében igen magas volt azok aránya, akik a kérdésre nem kívántak válaszolni. Az Ifjúság 2000, 2004, 2008 sokezeres elemszámú, vannak is benne vallás-releváns adatok, de minthogy a 15–29 évesekre fókuszál, értelemszerűen nem teszi lehetővé a fiatalok és nem fiatalok összehasonlítását. A TÁRKI felmérésekből épített 50000-s adatbázist már több ízben használtuk, az Educatio hasábjain lásd 2009/3. 291.p., 2006/4. 703.p., 2005/1. 75.p., illetve egy kifejezetten a generációs összefüggésekre koncentrált tanulmányban (*Nagy 2006*) és ugyanaz: <http://nagypetertibor.uni.hu/sz/2006a.htm>

mellett a kiválasztás mellett szólt, hogy történetesen 1997 és 2000 között lekérdezett adatokról van szó. Mármost a fiatalság állandó makroszociológiai munkadefiníciója a 30 év alatti életkor¹⁵ az *ő esetükben véletlenül* egybeesik a Mannheim-i értelemben vett „nemzedékkel”. Akik ugyanis 1967 után születtek, azokat az jellemzi, hogy a késő Kádár-korszak legnagyobb társadalmi és szellemi kihívásaival *már nem kellett szembesülniük*. E nemzedék legidősebbjei is már a Gorbacsov korszakban éltek fiatal felnőttkorukat – amikor a Kádár rendszer stabil viszonyai közé való beilleszkedés *helyett* már a gazdasági és politikai átalakulással kapcsolatos várakozások határozhatták meg az aktuális önpozicionálást, de az életpálya tervezését is. Viszont: még e nemzedék legfiatalabbjai (az 1982-ben születettek) is voltak kisdobosok!¹⁶ (Hozzájuk képest tehát mind az 1967 előtt, mind az 1982 után születettek másik nemzedéket képeznek.)

Annak eldöntéséhez, hogy mekkora vallásszociológiai különbségnek *kellene lennie* a fiatalok és az átlag között ahhoz, hogy a „30 év alattiaknak”, mint társadalmi kategóriának a létezéséről beszélhessünk, elsőnek számszerűsíteniünk kell a különbség strukturálisan adott, tehát nem egyéni döntéseken alapuló tényezőit.

a) Az ifjúsági életmód alapvető tényezője a *családi állapot*. A *hajadonok és nőtlenek aránya a 25 év alatti felnőtt fiatalok körében négyszer magasabb, mint az országos átlag (80,5 illetve 19,3 százalék)*. Még a 25–30 éves fiatalok körében is több mint *másfélszer felülreprezentáltak a hajadonok/nőtlenek (33,4 százalék)*. Míg a 25 alattiaknál a hajadonok és nőtlenek jelentik a népesség több mint 70 százalékát, addig a harmincas és negyvenes éveiben járóknál a házások¹⁷ jelentenek ugyanekkora tömböt. Az élettársi viszony a 25 alattiaknak és 25–30 éveseknek egyaránt 10–11 százalékát jellemzi, de míg a 25 alattiak esetében ez az egyáltalán párkapcsolatban élőknek mintegy 39 százalékát jelenti, addig a 25 felettiiek esetében ez csak 17 százalékot jelent, a 30 felettiéknél már csak 10 százalékot.¹⁸

b) Míg a hajadonok és nőtlenek átlagnál magasabb aránya a *régebbi* fiataloknál is megfigyelhető volt a maguk korában, a *felsőfokú iskolázottság* tömegesedése *kifejezetten ezt* a fiatal nemzedéket érinti. A nyolc általánost, vagy annál kevesebbet végzetek aránya a fiatalok körében a teljes népességhez képest másfélszeresen alulreprezentált ugyan (34,0 illetve 21,8 százalék), de *erről* a nagy különbségről *az idősebb generáció iskolázatlansága tehet*. A középgeneráció és a legutolsó generáció közötti

15 Lásd: Andorka 1997:319–324. Szabó Ildikó rámutat, hogy a posztadoleszcencia szakirodalmá illetve az Európai Unió ifjúságpolitikai dokumentumai a 35 éves korhatárt javasolják. A nem ifjúságzociológiai indíttatású empirikus elemzések korcsoportos adatközlései viszont általában szintén az 30. évet tekintik határnak.

16 Stílszerűen, a legfiatalabb olvasók kedvéért, álljon itt egy információ: A kisdobos-mozgalom (az úttörő-mozgalom irányítása alatt) a pártállami politikai szocializáció legfiatalabbakat érintő, az általános iskolák alsó tagozatának gyakorlatilag valamennyi tanulója kiterjedő intézménye volt, a politikai szocializáció olyan egyértelmű markereivel, mint az egyenruha, a nyakkendő, a felavatás, az örsökbe való szerveződés, a párttagdíj-párttagkönyv mintájára megalkotott tagkönyv illetve bélyeg stb. Lásd: a Kisdobos c. folyóiratot, mely 1989-ig létezett.

17 Egészen pontosan az élettársi kapcsolatban nem élő hajadonok és nőtlenek, illetve a házastársuktól nem különváltan élő házások adatai ezek.

18 <http://nagy-peter.tibor.uni.hu/t/10001a.xls>.

érdemi különbség viszont a *szakmunkásképzőt végzettek arányának csökkenése a középiskolát végzettek javára*. A harmincas éveikben járóknál csak úgy, mint a 25 feletti fiatalok körében 36–37 százalék a szakmunkásképzőt végzettek aránya, ez a legújabb nemzedéknél 33 százalékra csökken. Az ezredfordulón *magában a végzettségben* még nem volt érzékelhető a felsőoktatás expanziója – de ha akkor azt feltételeztük, hogy az érettségivel már rendelkező tanuló-státuszúak többségükben be fogják fejezni a főiskolát vagy egyetemet, akkor azt jóslhattuk, hogy a közeljövő fiatal felnőttjei körében a felsőfokú végzettségük aránya jelentősen meghaladja majd az országos átlagot. Ez be is következett. A 2005-ös mikrocenzus szerint a 25–29 éves fiatalok 20,1 százaléka felsőfokú végzettségű, szemben az országos átlaggal, ami 14,7 százalék, tehát a felülreprezentáció másfélszeres.¹⁹ A felsőfokú végzettség arányát tekintve ténylegesen a *legutolsó kitapintható nemzedékben* következett be az ugrás, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a 2005-ben 25–29 éves nemzedékben 2,8 százalékkal magasabb a felsőfokú végzettségük aránya, mint az 5 évvel idősebbek körében, s egymáshoz képest vizsgálva a következő 5–5 éves kohorszokat a különbség általában 1 százalék alatt marad.²⁰ Azaz – egyszerűbben fogalmazva – a növekedés 2000 után gyorsult fel.

c) A fiatalok munkamegosztásban betöltött helyének legfontosabb sajátossága természetesen a tanulók magas aránya.²¹ Ezt a torzító faktort figyelmen kívül hagyva a dolgozó fiatalok és a teljes népesség munkaerőpiaci helyzete közötti különbséget *leginkább az önálló és alkalmazottak egymáshoz viszonyított arányában ragadhatjuk meg*. A 20 év alattiak körében még 30-szor annyi az alkalmazott, mint az önálló, a húszas éveik elején járóknál 13-szor, a húszas éveik második felében járóknál 7-szer több – míg az ennél idősebbek körében ez az arány csak ötszörös. Úgy tűnik tehát, hogy az önálló vállalkozás alapításhoz szükséges pénz és kapcsolati tőkék szignifikánsan kevésbé állnak rendelkezésre a fiatalok, mint a többi nemzedék számára.²² *Az önálló vállalkozók a 25 év alatti fiataloknál kétszeresen alulreprezentáltak a teljes népességben mért adathoz képest. Ez a kétszeres alulreprezentáció ak-*

19 http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/02/tables/load1_1_15_4.html <http://nagy-petertibor.uni.hu/t/10004.xls>

20 Kivétel a 40–44 éves csoport, ahol 1,8 százalékkal magasabb a felsőfokot végzettek aránya, mint az öt évvel idősebbeknél. A nagy ugrás a 60–64 éveseknél látható, ahol a felsőfokú végzettségük aránya másfélszerese az öt évvel idősebbeknek – ez az 1956 utáni tömegesedésnek és a felnőttoktatás együttes hatásának tudható be. Akkor nőtt 9,5-ről 14,5 százalékra a felsőfokot végzettek aránya, mindössze öt év alatt.

21 A tanulók aránya a 25 alattiak körében 22,6 százalék, mely a lakossági átlag hat és félszerese. A tanulók még a 20-as éveik második felében járóknak is közel egy százaléka, ami a harmincas éveikben járók esetében egy ezrelékre csökken. Természetesen a nyugdíjasok arányában is óriási különbség mutatkozik! Erről meszse nem csak az tehet, hogy a fiatalok – értelemszerűen – nem részesülnek öregségi nyugdíjban, hanem az is, hogy a rokkantsági nyugdíj a 40-es éveikben járóknak 12 százalékát, a 30-as éveikben járóknak 4 százalékát, a 25–30 éveseknek 1,8 százalékát, míg az az alattiaknak mindössze 1 százalékát jellemzi. Az egészségi állapot tehát az évek előrehaladásával egyenletesen romlik. (<http://nagy-petertibor.uni.hu/t/10002.xls>)

22 A szülési szabadságon lévők a népességi átlagnál természetesen magasabb arányban vannak jelen, de ebben *nem a fiatalság jelenti a határt*, hanem a fertilitási ciklus vége: 35 éves korig marad 10 százalék körül a szülési szabadságon lévők aránya. Az alkalmi munkákból és megbízásokból élők aránya diákkorban sem magasabb, mint a középkoriaknál, s a 25 év feletti fiataloknál ez 1 százalékra csökken, lényegesen a 30-as éveikben járóknál megfigyelhető arány alá.

kor is fennáll (5,2 illetve 2,7 százalék), ha a teljes népesség körében vizsgálódunk, s akkor is, hogyha csak az aktív²³ népességben (13,0 illetve 6,3 százalék). A fiatalokat foglalkoztató ágazatok között a mezőgazdaság erős alulreprezentációja közismert jelenség (3,2 százalék a 25 alattiaknál és 4,7 százalék a 25–30 közöttiekénél, míg az országos átlag 10,2 százalék).²⁴

A fiatalok vallásossága – és az átlag

Az első kérdésünk tehát, hogy ezekhez az objektíválható másfélszeres-kétszeres *alulreprezentációkhoz képest* – mely tehát a fiatalemből következő strukturális adottság – találunk-e bármilyen olyan vallás-releváns, (tehát értékválasztáson, önmeghatározáson alapuló) adatot, mely ehhez fogható alulreprezentációt mutat?

A felekezethez tartozásra utaló kérdésnél²⁵ a felekezethez *nem tartozásra* utaló kijelentésben *1,4-szeresen felülreprezentáltak a 25 alattiak*. (Az országos átlag ugyanis 25,6 százalék, míg a 18–25 éveseké 35,8, az öt évvel idősebbeké 32,5 százalék.) Két kisebb csoport, a görögkatolikusok és az egyéb valláshoz tartozók körében beszélhetünk 1,16-szoros, illetve 1,15-szörös felülreprezentációról. A görögkatolikusok aránya a magasabb gyerekszám miatt – s elsősorban regionálisan, észak-keleten növekedett. (Míg az országos átlag 2,4 százalék, a legfiatalabbaké 2,8 százalék.) Az egyéb valláshoz tartozók felülreprezentációja viszont az új vallási mozgalmak térnyerésével kapcsolatos – de ennek súlyát nem szabad túlértékelni: 1,3-ról 1,5 százalékra történő emelkedésről van szó. Egyébként a kisegyházak követőinek aránya a 25–30 éves nemzedékben a legmagasabb: 2,1 százalék.

A nagy történelmi egyházakat vizsgálva a 18–25 éves fiatalok alulreprezentációt leginkább az evangélikusok körében mutatnak (0,58). A reformátusok 0,77-es, a római katolikusok 0,87-es alulreprezentációja ennél lényegesen gyengébb. A szekularizáció útján történelmileg a másik két felekezetenél már 1945 előtt is inkább megindult evangélikusság szekularizációját az alacsonyabb létszámból, nagyobb szórásból eredő vegyes-házassági mozgalom – Karády Viktor kutatásaiból ismert módon – nyilván még inkább elősegítette.²⁶

A vallásossági *öndefiníció*²⁷ kapcsán hasonló markáns eltérést tapasztalhatunk a fiatalok és az átlag között, amennyiben az *egyház tanait követő fiatalok kétszeresen alulreprezentáltak az országos átlaghoz képest*, (6,6 illetve 13,2 százalék), s a nem vallásosságukat deklarálók is némiképp felülreprezentáltak (36,2 illetve 26,3 százalék). A heti templomjárás arányában is több mint másfélszeres alulreprezentációról beszélhetünk, hiszen ez a népesség körében 9 százalék, a fiataloknál 5,6 százalék.²⁸

23 Ez alkalommal tehát se a tanulókat, se a gyesen lévőket, se a munkanélkülieket, se a nyugdíjasokat nem véve figyelembe.

24 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10005.xls>

25 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10006.xls>

26 <http://www.mtapti.hu/mszt/19932/karady.htm>

27 A klasszikus Tomka Miklós féle ötös skála négy itemesre redukált változata: egyházam tanítását követem; vallásos vagyok a magam módján; nem tudom eldönteni; nem vagyok vallásos.

28 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10006.xls>

Az első kérdésünkre tehát egy *gyenge igen* a válasz: *a fiatalok különbözősége a teljes népességtől* a vallási/felekezeti kötődésre vonatkozó változóknál összemérhető a családi állapot, a munka világa illetve az iskolázottság vonatkozásában megfigyelt különbözőségekkel – bár ezek mértéke nem éri el az ott megfigyelt eltéréseket.²⁹

Van-e határ a fiatalok és a középkorúak között?

A következő eldöntendő probléma, hogy a fiatalok vajon valóban a „nem fiataloktól” különböznek-e, vagy a „nem fiatalokon” belül vannak olyan *törésvonalak*, melyek bizonyos generációkat hasonlatosabbá tesznek a fiatalokhoz, mint az átlaghoz. S vajon az idősebb generáción belüli osztóvonal *ugyanolyan természetű-e*, mint a fiatalokat a nem fiataloktól elválasztó. (Ugyanolyan „természetű” – a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely szerint determinált – lenne ez az osztóvonal, hogyha a nyugdíjasokat választaná el az aktívaktól, és másmilyen lenne, hogyha az aktív nemzedékben belül húzódná, valami más által determinálva.) E kérdés megválaszolása céljából *három éves korcsoportokat* alakítottunk ki.³⁰ Itt érzékelhető igazán a nagy elemszámú kutatás előnye, hiszen ez az óriási aggregált minta lehetővé teszi, hogy e mindössze hároméves korcsoportok egyenként több ezer fős almintát képezzenek.³¹

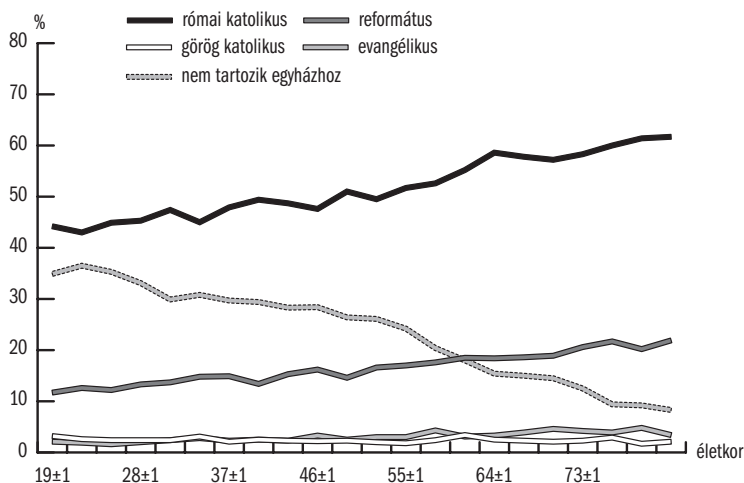
A grafikonon (2.) és a táblázatban (1.) azt figyelhetjük meg, hogy az életkor növekedésével folyamatosan csökken a felekezethez nem tartozók aránya. A csökkenés *meredekségéről, intenzitásáról* elmondható, hogy a kohorszok nagy részére igaz, hogy a felekezethez nem tartozók aránya a három évvel fiatalabbaknál mért aránynál legfeljebb három százalékkal kisebb. Ez alól *két szakasznál* tapasztalhatunk különbséget: az egyik, hogy a 22 év körüliek körében az egyházhoz nem tartozók aránya 1,6 százalékkal magasabb a 19 körül járóknak, a másik, hogy 31 és 58 év környékén 3 százaléknál nagyobb változást tapasztalhatunk. Ha pedig minden korcsoportot a nálánál hat évvel idősebbek csoportjával hasonlítjuk össze, akkor 6 százaléknál nagyobb számot (tehát ami azt jelzi, hogy egy tartósabb tendenciáról van szó) *csak az utóbbi csoporttal kapcsolatban találunk*. A felekezethez tartozók oldaláról megvizsgálva ugyanezt a kérdést: a 19 év körüliek között érdemben magasabb a felekezethez tartozók aránya, mint a kicsit idősebbek körében. A 19 év körüliek az első olyan nemzedék, melyet már általános iskolás korában elérhetett a felekezeti hittan expanziója, illetve tömegesen járhattak már egyházi iskolába is. A tény, hogy a görögkatolikusok aránya nőtt a leginkább, mégis arra utal, hogy a fő ok, a *regionális demográfiai összefüggésekben* keresendő.³²

29 További, többváltozós elemzések szólhatnak pl. arról, hogy ugyanazon iskolázottsági csoporton belül mekkora eltérések mutatkoznak az egyes generációk között, ahogy erre Szabó Ildikó felhívta a figyelmet. Az iskolázottságra kontrollálva az összefüggés nem változott meg. <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10024.xls>. Az egyetlen kivétel, amivel külön foglalkozni kell, hogy az egyetemi diplomásoknál a templomjárás gyakoriság és a korcsoport között nincs szignifikáns összefüggés. A vallásosak szerepéről az egyes iskolázottsági csoportokban lásd korábbi tanulmányomat (*Nagy 2006a*) illetve az egyetemi hallgatókról a közeljövő diplomásairól (*Kovács 2000; Bíró 2002; Szemerszki 2006*).

30 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10018.xls>

31 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10007.xls> Pearson chi négyzet szignifikanciája:0,000

32 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10023.xls>

2. ábra: Az egyes felekezetekhez tartozók arányának változása – hároméves korcsoportok szerint, 1997–2000

1. táblázat: Az egyes felekezetekhez tartozók arányának változása – hároméves születési csoportok szerint, 1997–2000

Adat-hiány	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Evangélikus	Görög-keleti	Izraelita	Egyéb	Nem tartozik egyházhöz	Nem tudja	Összesen	N	
19+1	2,2	44,2	3,2	11,7	2,1	0,1	0,3	1,3	34,9	0,0	100,0	2167
22+1	1,9	43,0	2,6	12,6	1,9	0,0	0,1	1,3	36,5	0,0	100,0	2969
25+1	1,5	44,9	2,4	12,2	1,6	0,2	0,1	2,0	35,3	0,0	100,0	3015
28+1	1,6	45,3	2,4	13,3	2,0	0,1	0,1	2,0	33,1	0,1	100,0	2686
31+1	1,9	47,4	2,4	13,7	2,4	0,1	0,1	2,1	29,9	0,1	100,0	2791
34+1	1,5	45,0	3,1	14,8	2,8	0,2	0,1	1,9	30,8	0,0	100,0	2569
37+1	1,6	47,9	2,1	14,9	2,3	0,0	0,1	1,3	29,7	0,0	100,0	2570
40+1	1,5	49,4	2,5	13,4	2,5	0,0	0,1	1,2	29,4	0,0	100,0	2558
43+1	1,6	48,7	2,3	15,3	2,3	0,3	0,0	1,1	28,3	0,0	100,0	2883
46+1	1,3	47,6	2,2	16,2	3,3	0,1	0,1	0,7	28,4	0,1	100,0	2991
49+1	1,7	51,0	2,3	14,6	2,5	0,2	0,1	1,1	26,4	0,0	100,0	2755
52+1	1,4	49,5	2,0	16,6	3,0	0,2	0,2	1,2	26,1	0,0	100,0	2581
55+1	1,5	51,7	1,8	17,0	3,0	0,2	0,0	0,6	24,2	0,0	100,0	2476
58+1	1,5	52,6	2,4	17,6	4,3	0,2	0,1	0,9	20,4	0,0	100,0	2337
61+1	1,0	55,2	3,4	18,5	3,1	0,2	0,1	0,5	18,0	0,1	100,0	1966
64+1	0,7	58,6	2,5	18,4	3,3	0,1	0,1	0,9	15,4	0,0	100,0	1824
67+1	0,8	57,8	2,3	18,6	3,9	0,3	0,1	1,1	15,0	0,1	100,0	1805
70+1	0,9	57,2	2,1	18,9	4,6	0,3	0,3	1,2	14,5	0,0	100,0	1762
73+1	0,6	58,3	2,3	20,6	4,2	0,4	0,3	0,8	12,5	0,0	100,0	1530
76+1	0,8	60,0	2,9	21,7	3,9	0,0	0,3	1,1	9,4	0,0	100,0	1379
79+1	0,7	61,4	1,7	20,2	4,8	0,3	0,2	1,5	9,2	0,0	100,0	922
81 ^a	1,4	50,3	2,4	15,8	2,9	0,2	0,1	1,3	25,6	0,0	100,0	49705

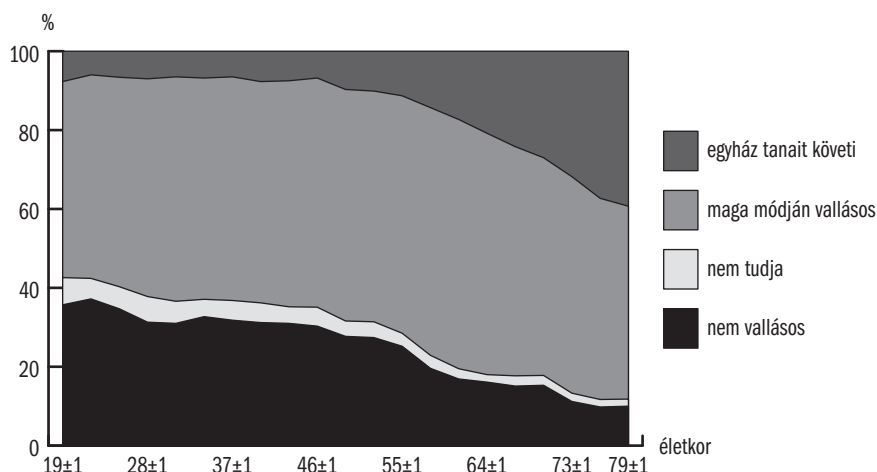
^a 81 év felett a három éves korcsoportokhoz már kevesebb, mint ötszáz ember tartozik, 93 év felett pedig kevesebb, mint 50.

Úgy tűnik tehát, hogy „*egészen fiatalok*”, mint vallásszociológiai csoport *vannak*, azaz a 19 év körüliek a felmérés idején érdemben vallásosabbak a kicsit idősebbeknél, de a következő generációtól kezdve már igaz, hogy minden nemzedék egy kicsit alacsonyabb arányban tartozik felekezethez, mint a három évvel idősebb nemzedék.

A *szélesebb értelemben vett fiatalok* (tehát 30 alattiak) és a középnemzedék közötti különbség szerénységét azzal is kiemelhetjük, hogy az életkorban felfelé haladva olyan szakaszokat keresünk, ahol a görbe meredekebbé válik. Találtunk ilyeneket, de *ezek a szakaszok nem a fiatalság és középkorúság határán vannak*. Ha az ábrán rápillantunk a felekezethez nem tartozók görbéjére, megállapíthatjuk, *van ugyan egy kisebb lépcső a 30 év alattiak és felettiak között, illetve a 46. életév környékén, de az igazi különbség az 55–58 éves kohorsznál idősebbek és az annál fiatalabbak között van*.

3. ábra: Vallásos önbesorolás – hároméves korcsoportok szerint, 1997–2000

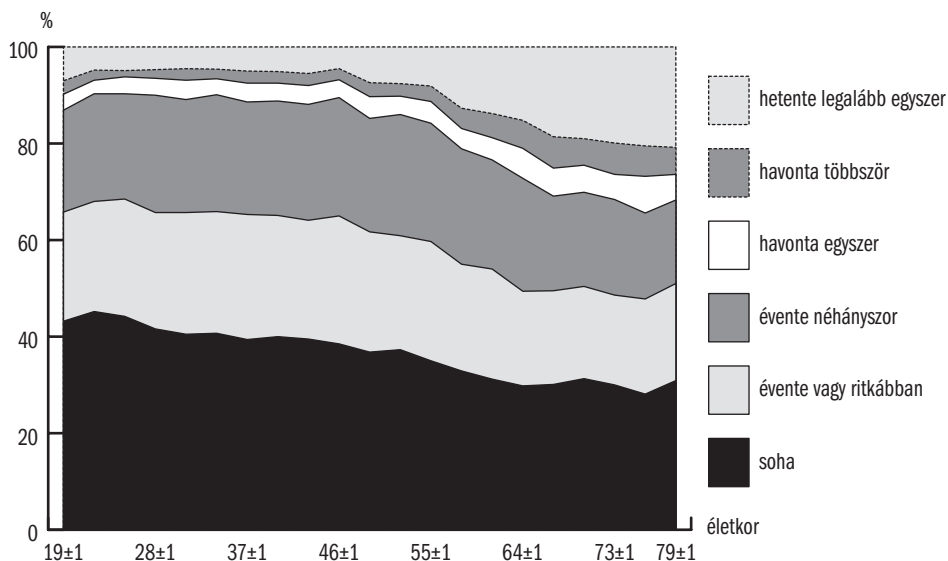
A vallásosság öndefiníció szempontjából ennél markánsabb képet kapunk. Az önmagát nem vallásosként jellemző csoport sávja az életkor növekedésével egyre kisebb, a fiatalok körében még 35 százalék körül van,³³ a 46 felettiéknél már 30 százalék alatt, az 58 felettiéknél 20 százalék alatt van. A nem vallásosak aránya minden kohorszban kisebb, mint a három évvel idősebbek körében. Két jelentős kivétel van: a 22 év körüliek és a 34 év körüliek között kicsit több a nem vallásos, mint a három évvel fiatalabbak körében. A nem vallásosak arányát jelző görbe 58–61 év körül zuhan meredeken. A másik oldalon az egyház tanítását követők aránya kevésbé egyenletesen változó képet mutat. A 19 évesekre jellemző 7,7 százalékos érték a 22 éveseknél 6,0 százalékon áll, majd 6 és 7,5 százalék között ingadozó értékeket láthatunk.³⁴ Az első nagy ugrás 46 és 49 éves kor között van, hiszen a 46 körülieknek még 6,8 százaléka, a három évvel idősebbeknek már 9,7 százaléka mondja az

33 Az Ifjúság 2000 szerint 36 százalék, a Ifjúság 2004 szerint 37 százalék, az Ifjúság 2008 szerint 43 százalék az arány! <http://www.szmi.hu/images/dok/ifjuktatas/ifjusag2008.pdf> 124. p.

34 Az Ifjúság 2000 és 2004 szerint 10 százalék, az Ifjúság 2008 szerint 7 százalék ez az arány a fiataloknál.

egyház tanítását követőnek magát. Az 58 éveseknél megint a görbe meredekebb növekedését láthatjuk³⁵ A harmadik – vallásszociológiában széles körben elfogadott – mutató a templomjárás gyakoriság.

4. ábra: Templomjárás gyakoriság – hároméves korcsoportok szerint, 1997–2000

A templomba sosem járók aránya minden korcsoportban egy kicsit magasabb, mint az előzőben. Gyorsabb változást az 55 év felettieknél figyelhetünk meg.

A görbékéből és az idézett számokból is jól látható, hogy a felekezethez nem tartozás vonatkozásában még van egy kitapintható különbség a fiatalok és a középkorúak között – ami vélhetőleg annak tudható be, hogy a fiatalok már olyan évtizedekben születtek és nőttek fel (a hetvenes és nyolcvanas években), amikor a szülők olyan erősen szekularizált életmodellt követtek, hogy a családok jó részében már nem adódott át az információ, hogy a család vallását nem gyakorló katolikusnak vagy protestánsnak tekinthető.

A templomjárás gyakoriságot és a vallásossági öndefiníciót mutató görbékéből viszont kitűnik, hogy a fiatalok – tekintsük a fiatalság határát akár a 25. akár a 30. életév környékén – és a középkorú nemzedék között nem húzódik határ. Határ a 46. életév és az 58. életév környékén van. Azaz: nemcsak azt jelenthetjük ki, hogy fiata-

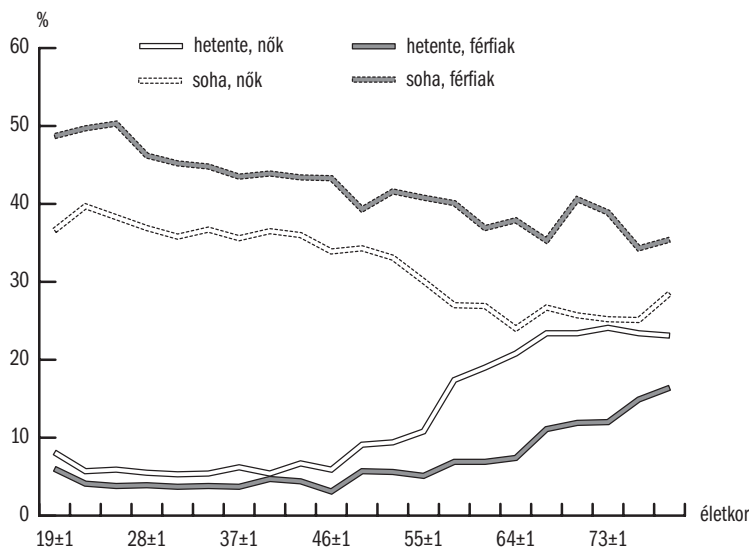
35 A vallásossági öndefiníció kategóriája nem lineáris változó, de minthogy ordinális, ezért egy korábban kidolgozott módszerrel lineárisra alakítható. (A módszer lényege, hogy a vallásosságot az értékek osztársadalmi megoszlása szerint egy 0 és 1 közötti skálán helyezzük el.) A lineárisra alakítás során a nem vallásos értékhez 0,131-t, a nem tudom értékhez 0,284-et, a maga módján vallásos értékhez 0,585-öt, az egyház tanítását követő értékhez 0,934-es értéket rendelve összesített vallásossági mutatót hoztunk létre, mely a 19 éveseknél 0,43-at mutat, majd tendenciaszerűen növekedni kezd, ha kisebb ingadozásokkal is. A görbe egyetlen ponton válik meredekebbé: az 55 évesek körében még csak 0,50-et mutat, az 58 évesek körében pedig már 0,54-et. Az összesített mutató alapján tehát ismételtelen csak az 58 körüliek körében található jelentős különbséget. Lásd: <http://nagy-peter.tibor.uni.hu/t/10008.xls>

lok nincsenek, mert a fiatalok és a 30–46 évesek hasonlatosak, hanem még azt sem állíthatjuk, hogy a következő határpont a középkor és öregkor határán húzódna.

Itt érdemes megjegyeznünk, hogy az egyes generációkhoz kapcsolódó nemi viselkedés különböző.

5. ábra: Templomba hetente illetve sosem járók hároméves korcsoportok szerint – férfiak, nők

A templomjárás gyakoriság és a nemi hovatartozás összefüggése arra világít rá, hogy míg a szekularizált végponton a férfiak és nők közötti távolság a fiatalok felé közeledve megmarad, addig az egyházas végponton a 45–47. életévig a férfiak és a nők adata igen közel van egymáshoz – azután viszont „szétágazik”. A magasabb életkor a nőknél sokkal inkább együtt jár az egyházas vallásossággal, mint a férfiaknál.³⁶ A férfiak és a nők adatai kb. azon a ponton válnak szét, ahol a vallásosság „növekedése” kezdődik. Feltételezhetjük tehát, hogy a középkorú nők férfiakénál nagyobb vallásossága áll a növekedés mögött.

A középnemzedéken belüli törésekre tehát mintha találtunk volna magyarázatot, de ifjúságszociológiai szempontból továbbra is nagy kérdés marad, hogy a 19 év körüli nemzedéknek³⁷ a huszoneves fiataloktól és középkorúaktól elütő, azoknál

³⁶ <http://nagypetertibor.uni.hu/t/100011.xls>

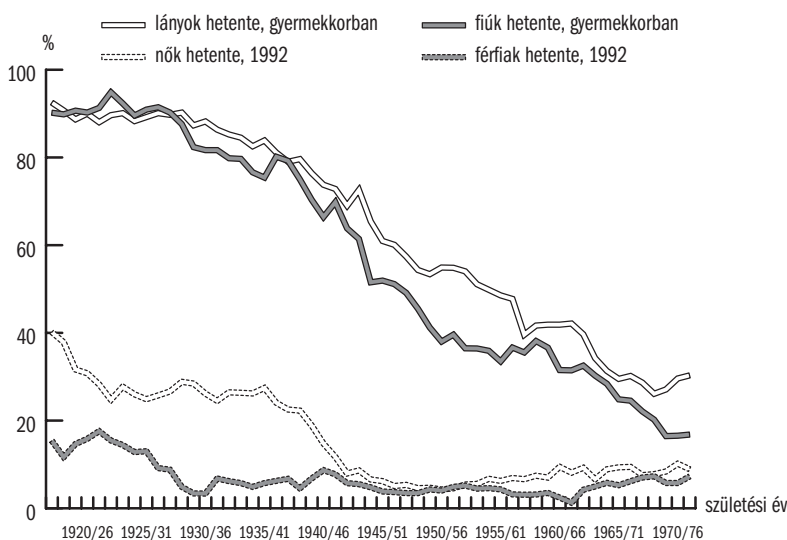
³⁷ Az Ifjúság 2000 és 2008 szerint 38 illetve 42 százalék a templomba sosem járók aránya, viszont 8 és 4 százalék a hetente járóké. Ezt mégsem lehet egyszerűen összevetni a lakossági mintánk adataival, mert az Ifjúság 2000 és 2008 kérdőív írói szükségesnek tartották hozzátenni „Milyen gyakran jár egyházi, vallási közösségi szertartásokra (mise, istentisztelet)” kérdéshez, hogy leszámítva a családi eseményeket (esküvő, temetés, keresztelés)? Minthogy a fiatal embereknek elég nagy valószínűséggel vannak olyan testvérei és unokatestvérei, akik a közelmúltban tartottak esküvőt – ez a kérdésfeltevés megváltoztathatja az arányokat. Hiszen még a magukat nem vagyok vallásos kategóriába sorolók között elérte a 30 százalékot azok aránya akik valószínűsítették, vagy biztosra mondták, hogy lesz (vagy volt) egyházi esküvőjük. <http://www.szmi.hu/images/dok/ifj kutatatas/ifjusag2008.pdf> 127. lap

mindenképpen intenzívebb vallásossága minek tudható be. De ezt már érdemes a harmadik kérdésfeltevésünkre adott válasszal egyidejűleg megvizsgálunk.

Generáció vagy korcsoport?

Utolsó kérdésünk, hogy az évek előrehaladtával ugyanaz az életkori csoport vallásossága megváltozik-e? Azaz „generációként” viselkedik-e egy-egy időpont egykor fiatal csoportja? Az igazán korrekt válaszhoz egy követéses vizsgálatra lenne szükség, de ilyen tudomásom szerint ma Magyarországon nem áll rendelkezésre. Ezért két másik megoldással kell próbálkoznunk. Előkerestünk egy olyan vizsgálatot, mely a gyermekkor szocializációs hatásokra külön is rákérdezt.³⁸

6. ábra: A nemek szerepe a heti templomjárásban születési csoportok szerint gyermekkorban és felnőttkorban, 1992

Az ugyanahhoz a születési csoporthoz tartozó férfiak és a nők *gyermekkor*i vallásos szocializációja nyilvánvalóan hasonlatos. A fiúkra és a lányokra egyformán kötelező volt 1949-ig az iskolai hittan. A visszaemlékezések is azt tükrözik, hogy legalább is a 1945 előtt született nemzedék tagjait nemüktől függetlenül mértékben járatták legalább hetente gyermekmisére, gyermekistentiszteletre. Ennek ellenére az akkori fiatalok az 1992-es vallásszociológiai megfigyeléskor nemileg erősen elváló mértékben járnak hetente templomba.³⁹ Kijelenthetjük tehát, hogy az 1945 előtt született nemzedék – tehát akik 1963 előtt fejezték be középiskolai/szakmunkásképzős tanulmányaikat – annak ellenére, hogy nyilván fiatalon nemzedékké formálódott, 45 év feletti vallásszociológiai állapotát mégsem a *hasonlatos gyermekkor*, hanem a gender-specifikus felnőttkori szocializációs helyszínnek (a férfiak esetében sokkal

38 TDATA-c80 Társi Mobilitás 1992, kutatásvezető Róbert Péter.

39 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10022.xls>

inkább szakmunkás munkajelleg, sorkatonaság, ingázó kétlakiság, a lányok esetében a családi szerepkörök) határozzák meg. Mi több a következő nemzedéket az jellemzi, hogy már némiképp eltér a fiúk és a lányok vallásos neveltetése – vélhetőleg azért, mert a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk szokásait követik gyermekként is –, ennek ellenére 1992-re e nemzedékekben a férfiak és nők „vallásszociológiai állapota” összecsúszik, annak logikus következményeként, hogy e nemzedékben már általánossá válik a nők munkavállalása.

Másik eljárásunk feltételezi, hogy két különböző időpontban, de azonos elvek szerint végzett mintavételes eljárás hasonló csoportokat fog az egyes születési csoportokból formálni, így azok összehasonlíthatóak lesznek. Az 1997 és 2000 közötti felvételekből épített mintát összevetettük a hasonló méretű 2000 és 2003 közötti mintával.⁴⁰ *A későbbi mintában magasabb a templomba sosem járók aránya.* Ha csak a globális szám állna rendelkezésünkre, akkor a néhány százalékpontos különbséget mintavételi ingadozásnak tarthatnánk. De mint az ábrán is látható, a különbség egyes egymás mellett álló korcsoportoknál több százalékpontot jelent és mindig ugyanabba az irányba mutat. A véletlent tehát kizárhatjuk – annak ellenére, hogy a két felmérés között igen kevés idő, mindössze három év telt el.

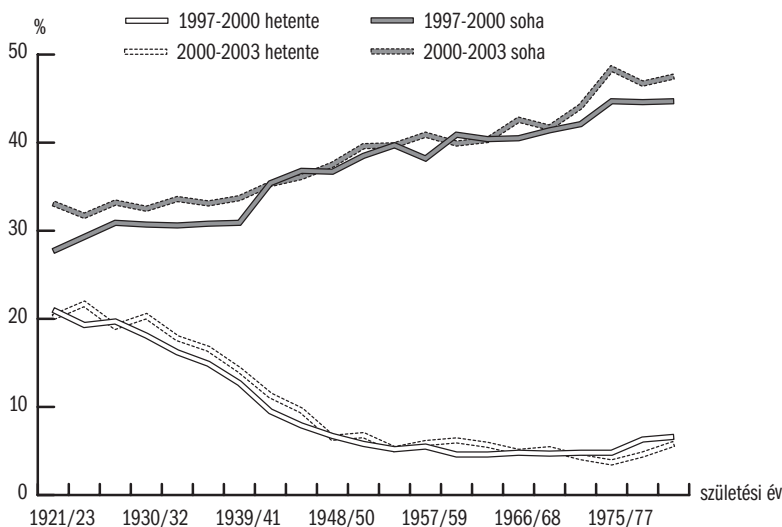
Az 1940 előtt születettek vonatkozásában lényegesen szekularizáltabb a három évvel később megfigyelt népesség, s igaz ez a 70-es években születettekre is. Ha viszont, a másik végpontot, a hetente templomjárókat vizsgáljuk meg, *nem az ennek megfelelő összefüggést* tapasztaljuk, azaz az idősebb népesség körében a későbbi időpontban egyértelműen magasabb a heti templomjárók aránya, mint a korábbi-ban. Azaz: az idősebb – 1946 előtt született – nemzedék vonatkozásában a társadalom polarizálódóban van: mind a sosem járó, mind a hetente templomjáró emberek aránya növekszik. Nem szabad elfelejtenünk természetesen, hogy *nem tényleges megfigyelésről* van szó, hanem a megkérdezettek *nyilatkozatáról*. Amit tehát kijelenthetünk, az csak az, hogy az idősebbek körében nőtt azoknak az aránya is, *akik úgy látják magukat, vagy azt a képet akarják magukról sugallni*, hogy hetente járnak templomba és azoké is, akik úgy látják, azt sugallják, hogy soha. Talán nem tévedünk, hogyha e polarizációt összefüggésbe hozzuk azzal, hogy a templomjárás kinyilvánítása *politikai markerré vált*. Érdekes ellentmondás, hogy a templomjárás politikai marker szerepe az időtengely mentén nő, azaz az idősebbeket egyre inkább jellemzi, hogy politikai állásfoglalásuk és templomjárási gyakoriságuk összefügg – ezzel szemben a fiatalokat egyre kevésbé jellemzi ez. Hiszen 1998-ban a fiatalok között erősen felülreprezentált a jobboldal, amennyiben a 25 év alattiak 72 százaléka, a 26–30 év közöttiek 70 százaléka jobbra szavaz, míg az idősebb kor-

40 A nagyszámú omnibusz kutatást ismét a Tárki adatbankja bocsátotta rendelkezésemre. Külön köszönet Sági Matildnak. A 2000 decemberi az első és a 2003 decemberi az utolsó. Ezek: TDATA-E37; TDATA-E46; TDATA-E95; TDATA-E98a; TDATA-E98b; TDATA-E98c; TDATA-F06; TDATA-E50; TDATA-E54; TDATA-E57; TDATA-E61; TDATA-E76; TDATA-E78; TDATA-E82; TDATA-E84; TDATA-F17; TDATA-F56; TDATA-F59; TDATA-F60; TDATA-F61; TDATA-F21; TDATA-F25; TDATA-F27; TDATA-F34; TDATA-F37; TDATA-F40; TDATA-F52; TDATA-F62; TDATA-G12; TDATA-G14; TDATA-F63; TDATA-F64; TDATA-F65; TDATA-G04; TDATA-F69; TDATA-F66; TDATA-F80.

csoportokban ez az érték 50 és 60 százalék között van. Az idősebb jobboldali szavazók körében a heti templomjárás 1,4-szerese a korcsoport⁴¹ átlagának – a fiataloknál már csak 1,17-szerese annak. A templomba sosem járó baloldaliak aránya szinte pontosan ugyanilyen mértékben különbözik nemzedékük átlagától, úgy a fiatalok, mind az idősebbek körében.⁴²

A tény, hogy az 1980-as években születettek körében a két megfigyelési időpont között csökkent a heti templomjárók aránya, s növekedett a sosem járóké, arra utal, hogy – ahogy ezt fent már hipotézisként megfogalmaztuk – a gyermekkori vallási szocializációt éppen elhagytak még egy kicsit intenzívebben járnak templomba, majd (fiatal felnőttek között élve) vallásos viselkedésük belesimul a szélesebb értelemben vett korcsoport átlagába. *Ez lehet tehát a 19 éves kori speciális adat magyarázata is.*⁴³

7. ábra: Templomba hetente illetve sosem járók születési csoportok szerint két egymást szorosan követő megfigyelési időpontban

A jelenség további ellenőrzése céljából egy másféle összehasonlítást is végeztünk. Ismét elővettük az 1992-es vizsgálatot. Ezt vetettük össze a TÁRKI 2002-es omnibusz kutatásaiból készült (közel 16 ezres) adatbázissal. Az 1992-es adatbázis méretei miatt egy kissé más technikát alkalmaztunk: 7 éves csúszó-átlagokat készítettünk.⁴⁴ Az eredmények megerősítik az előző grafikonon látottakat. Azok, akik a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején születtek 1992-ben voltak fiatalok, 10

41 Ebben az esetben csak azok, akik szavaztak.

42 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10017.xls>, <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10019.xls>, Khi teszt szerint az 1998-as szavazás alapján három politikai tábort állapítunk meg, és hároméves születési csoportokat használunk 1922-es születési csoporttól kezdve szignifikáns összefüggés van a templomlátogatási gyakorisággal.

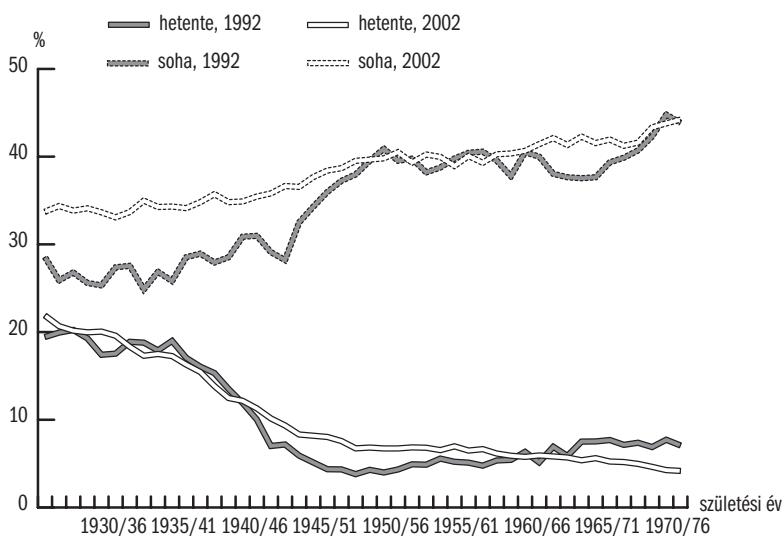
43 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10013.xls>

44 <http://nagypetertibor.uni.hu/t/10020.xls>

évvel később egy kicsit nagyobb arányban mutattak szekularizált magatartást (egy kicsike csoport, a legutolsó években születettek kivételével). A középnmzedéken belül a fiatalabbak szekularizációja csökkent, az idősebbeké szinten maradt. A két görbe között a legjelentősebb elválás az 1948 előtt születetteknél látható: az idősebb emberek tíz évvel későbbi állapotukban nagyobb arányban lettek templomba nem járók. A tíz esztendő alatt gyakorlatilag *minden korcsoportban* növekedett a heti templomjárók aránya, tehát ez az összehasonlítás is a társadalom polarizálódási folyamatát mutatja. És ez az összehasonlítás is megerősíti, hogy akik 1992-ben voltak fiatalok, azok akkor kicsit vallásosabbak voltak, mint a néhány évvel idősebbek, majd 10 év alatt belesimultak az átlagba.

8. ábra: Templomba hetente illetve sosem járók csúszoátlagá szerint két egymástól tíz évre lévő megfigyelési időpontban – hét éves születési csoportokban

Az 1992-es felmérés adatai szerint a valamiféle gyerekkori vallásos neveletésben, hitoktatásban⁴⁵ részesültek körében egészen fiatal felnőtt korban 20 százalék alatt maradt azok aránya, akik sosem jártak templomba, a néhány évvel idősebbek körében ez eléri a 25 százalékot, tehát közelít a középnmzedék átlagához. Az Ifjúság 2000 szerint azok közül az egész fiatalok közül, akiket saját bevallásuk szerint vallásosan neveltek, csak 4–5 százalék mondta azt, hogy sosem jár templomba, az idősebbek közül már 9 százalék.

* * *

⁴⁵ Templomi hittan, iskolai hittan, gyermek-mise járás, vallásos neveltetés a szülők, a nagyszülők, vagy valaki más részéről.

Összességében tehát megállapíthatjuk:

a) A fiatalokat érő tudatos szülői, egyházi stb. szocializációs hatások átmenetileg – 19–21 éves korig – éreztetik hatásukat a vallásos viselkedésben, de a felnőtt társadalom közege, a felsőoktatás, a munkahely, a párválasztás az új referencia csoportok némiképp szekularizálóan hatnak a fiatalokra.

b) A felnőtt társadalom, mint szocializációs közeg az elmúlt évtizedekben elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy a gyerekkori vallási szocializációs hatásokat átalakító, nemileg és foglalkozási szempontból rétegzett felnőttkori vallásosságot hozzon létre.

c) 1998 táján a húszas éveikben lévő fiatalok harmincas-negyvenes éveikben lévő polgártársaikhoz hasonlítanak – az intenzív vallásosság szempontjából tehát „nincsenek” mint generációs csoport. Ugyanezt a mannheimi értelemben vett nemzedék-fogalomra átfogalmazva: a Kádár-korszak második felében és a rendszerváltás utáni évtizedben fiatalkorukat élők hasonlatosabbak egymáshoz, mint a Kádár-korszak első és második felének fiataljai.

d) A templomba sosem járás illetve a deklarált nem-vallásosság szempontjából viszont a húszas éveikben lévő fiatalok különböznek pl. a negyvenes éveikben lévő középkorúaktól – több közöttük a szekularizált. Azaz: mindazon elméletekkel szemben, melyek a szekularizáció megtorpanásáról szólnak, a fiatal nemzedékben növekszik a nem vallásosak, vagy legalábbis templomba rendszeresen nem járók aránya.

e) Az évek múlásával a társadalom világnézeti polarizációja növekszik, a Nyugat-Európára jellemző posztmodern-individuális vallásosság helyett a vallásosság-nem vallásosság politikai marker szerepe növekszik meg.

f) Figyelmeztetnünk kell az olvasót, hogy a fentieket nem lehet jelen idejű állításnak tekinteni. Adataink segítségével csak 2002-ig, 2003-ig követhettük a folyamatokat, eltolódásokat. Semmit nem mondtunk arról a nemzedékről mely 2003 után vált felnőtté. Az pedig végképp nem állapítható meg, hogy 2010 után az egész politikai színpad jobbratolódása a vallásosság politikai marker szerepének növekedésével vagy csökkenésével fog-e járni. Mindkettőre van ugyanis példa a magyar történelemben: a Horthy rendszer konszolidációja, s a kormányzó párt megerősödése a világnézeti nyomás szinten maradásával, a Kádár rendszer konszolidációja a világnézeti nyomás csökkenésével járt együtt, a szocialista párt nagyarányú választási győzelme 1994-ben puhította a párt világnézeti arculatát. Izgalmas kérdés, hogy a kétharmados többségben lévő jobboldali elit abból a tényből, hogy választói közege – 2002-höz, 2006-hoz képest – főképp szekularizált emberekkel gyarapodott, azt a következtetést vonja-e le, hogy előző saját kormányzati ciklusához képest csökkentenie kell a kormányzás világnézeti arculatát, vagy ellenkezőleg, azt hogy a politikai pálfordulásokat követően az emberek tömegeinél azt megerősítő és azt tartóssá tévő világnézeti pálfordulásokra lehet számítani és építeni.

IRODALOM

- ANDORKA RUDOLF (1997) *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- BIRÓ ZSUZSANNA HANNA (2002) Tanárok a 2002/2003-as tanévben. *Educatio*, No. 2. pp. 293–301.
- CSÁKÓ MIHÁLY (2004) Ifjúság és politika. *Educatio*, No. 4. pp. 535–550.
- HARCSA ISTVÁN & TOMKA MIKLÓS (1994) Fellekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás néhány jellemzője. *Társadalmi Riport*, No. 1. pp. 396–435.
- HORVÁTH PÁL (1996) Vallásszociológia és szekularizáció. *Iskolakultúra*, No. 2. pp. 105–111.
- KELLER TAMÁS (2010) Változás és folytonosság a vallásossággal kapcsolatban. *Statistikai Szemle*, No. 2. pp. 141–153.
- KOVÁCS ANDRÁS (2000) Vallás és a vallásosság a mai magyar egyetemisták körében. In: NAGY PÉTER TIBOR (ed) *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*. Budapest, Új Mandátum.
- KOVÁCS ESZTER & PIKÓ BETTINA (2009) Vallásosság a magyar középiskolások körében. *Társadalomkutatás*, No. 1. pp. 27–48.
- LAKI LÁSZLÓ (2008) Vallás. *Új Ifjúsági Szemle*, No. 1. pp. 90–92.
- MARIÁN BÉLA & SZABÓ ILDIKÓ (1998) A pártok szavazótáborainak érzelmi, ideológiai profilja. *Magyarország politikai évkönyve*, No. 1. pp. 728–746.
- MANNHEIM, K. (1969) A nemzedéki probléma. In: HUSZÁR T. & SÜKÖSD M. (eds) *Ifjúságszociológia*. Budapest.
- MARTOS TAMÁS, KÉZDY ANIKÓ, ROBU MAGDA, URBÁN SZABOLCS & HORVÁTH-SZABÓ KATALIN (2009) Újabb adatok a kritika utáni vallásosság skála alkalmazásához – elmélet és módszertan. *Magyar Pszichológiai Szemle*, No. 4. pp. 643–669.
- MOKSONY FERENC & HEGEDŰS RITA (2006) Társadalmi integráltság, kultúra, deviancia: a vallás hatása az öngyilkosságra Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, No. 4. pp. 3–18.
- MOLNÁR ADRIENN & TOMKA MIKLÓS (1989) Ifjúság és vallás. *Világosság*, No. 4. p. 246.
- MURÁNYI ISTVÁN (2004) Fiatalok vallásos szocializációja és előítéletessége. *Educatio*, No. 4. pp. 583–594.
- NAGY PÉTER TIBOR (2006) Világnézeti nevelés az ötvenes évek Budapestjén. *Educatio*, No. pp. 566–592.
- NAGY PÉTER TIBOR (2006) Az egyháziak, az egyházak és az oktatás – nemzedékek vallásossága. In: MAJSAI TAMÁS (ed) *Évkönyv I. Bp.*, WJLF-Wesley János kiadó. pp. 153–194. lásd még: <http://nagypetertibor.uni.hu/sz/2006a.htm>
- NAGY PÉTER TIBOR (2002) Katolikus és protestáns nemzedékek a szocialista korszak végén. *Világosság*, No. 8–9. pp. 84–96.
- NAGY, PETER TIBOR (2010) Education and religiosity in Budapest at the Millennium. *Social compass. International Review of Sociology of Religion*, No. 1. pp. 60–82.
- ÖRKÉNY ANTAL & SZABÓ ILDIKÓ (2002) Társadalmi értékmentők, politikai orientációk. *Educatio*, No. 3. pp. 404–430.
- PUSZTAI GABRIELLA (2009) Középeurópai utas – A vallásszociológiai vizsgálatok hozzájárulása a poszt szocialista átalakulás megértéséhez. *Szociológiai Szemle*, No. 1. pp. 83–96.
- ROSTA GERGELY (2007) Ifjúság és vallás – 2004. *Új Ifjúsági Szemle*, No. 1. pp. 39–47.
- SZÁNTÓ JÁNOS (1998) *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- SZEMERSZKI MARIANNA (2006) A nem állami felsőoktatási intézmények hallgatói. Budapest, OFI. (Kutatás közben.) <http://ofi.hu/kiadvanyaink/kiadvanyaink-konyvesbolt-konyvesbolt/kutatas-kozben/269-szemerszki-nem>
- TOMKA MIKLÓS (2006) Az ifjúság és a vallás. *Új Ifjúsági Szemle*, No. 1. pp. 65–72.
- TOMKA MIKLÓS (2006) Az ifjúsági vallásosság három évtizede. *Új Ifjúsági Szemle*, No. 2. pp. 5–19.
- TOMKA MIKLÓS (2009) Vallásosság Kelet-Közép-Európában. Tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, No. 3. pp. 64–80.